

УДК 81.24.73

Ірина Білецька, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і практики іноземних мов
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ДВОМОВНА ОСВІТА ТА ЇЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ У США

У статті узагальнено особливості функціонування двомовності у світі, виділено фактори, що впливають на її становлення, охарактеризовано специфіку білінгвального навчання, а також розглянуто досвід його застосування в одній з полікультурних держав – США.

Ключові слова: двомовність, двомовна особистість, білінгвальна освіта, модель двомовного навчання.

Лит. 5.

Ирина Билецкая, кандидат педагогических наук,
доцент кафедры теории и практики иностранных языков
Уманского государственного педагогического университета имени Павла Тичины

ДВУЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ЕГО ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ В США

В статье обобщены особенности функционирования двуязычия в мире, выделены факторы, которые влияют на ее становление, дана характеристика специфики билингвального обучения, а также рассмотрен опыт его использования в одной из поликультурных стран – США.

Ключевые слова: двуязычие, двуязычная личность, билингвальное образование, модель двуязычного обучения.

Irina Biletska, candidate of pedagogical sciences,
associate professor of the theory and practice of foreign languages
Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tichina

BILINGUAL EDUCATION AND ITS FUNCTIONING IN THE USA

The peculiarities of functioning of bilingualism in the world are summarized, the factors influencing on its development are distinguished, special features of bilingual education and its usage in the USA are characterized in the article.

Keywords: bilingualism, bilingual person, bilingual education, a model of bilingual education.

Постановка проблеми. Люди, які виховувались у західному суспільстві, часто вважають, що одномовність, яка зазвичай притаманна їм, характерна фактично для всіх, за винятком невеликої кількості “особливих” людей. Проте, звичайно, вони помиляються. Багатомовність стала невід’ємною частиною життя сотень мільйонів людей у всьому світі. Незважаючи на відсутність статистичних даних, можна констатувати, що оскільки близько 5000 мов співіснує у менш, ніж 200 країнах, то є очевидним зростання кількості мовних контактів. Найсуттєвішим результатом цього процесу є полілінгвізм (багатомовність), який на рівні індивідуальних мовців проявляється на рівні білінгвізму (двомовності).

Широко поширена думка, що багатомовність не є загальним явищем, а підтримується політикою певних держав: менш ніж четверта частина націй світу офіційно визнає дві мови і лише шість – три або більше. Проте, якщо ми візьмемо кожену країну окремо, досліджуючи на так мовну політику, як носіїв мови, то перед нами вимальовується досить відмінна картина.

Фактично доведено, що не існує такого явища, як абсолютно одномовна держава. Навіть у тих країнах,

що мають одну офіційну мову, якою спілкуються більшість населення (наприклад, Велика Британія, США, Франція, Німеччина, Японія), завжди існують чисельні групи людей, що використовують інші мови. Так, у США близько 7 % населення постійно розмовляє не англійською мовою. У Великій Британії більше 100 мов меншин знаходиться у постійному вжитку. У Японії, одній з найбільш багатомовних країн, існують змішані групи мовців, які розмовляють китайською та корейською мовами. У Гані, Нігерії та багатьох інших африканських країнах, що визнають одну офіційну мову, 90 % населення регулярно використовує більше, як одну мову.

Цікавим іронічним фактом є те, що, можливо, існує більше двомовних людей в офіційно одномовних державах, ніж в офіційно двомовних країнах, тому що в останньому випадку існують тенденції до територіального поділу між групами (як, наприклад, у Бельгії, Швейцарії).

Науковим підґрунтям для вивчення проблеми багатомовності в цілому та двомовності зокрема є праці зарубіжних (Л. Бака, М. Берліц, Ф. Гуен, М. Суїт) та вітчизняних (Г.А. Гринюк, О.І. Литвинов, Н.А. Середа) вчених.

Мета статті. У нашій статті ми робимо спробу узагальнити особливості функціонування двомовності у світі, виділити фактори, що впливають на її становлення, охарактеризувати специфіку білінгвальної освіти, а також розглянути досвід однієї з полікультурних держав – США – щодо практики застосування двомовного навчання.

Виклад матеріалу. Пілотажний аналіз наукових досліджень, присвячених проблемі багатомовності, дає підстави стверджувати, що непросто узагальнити способи її утвердження в світі; на цей процес мають вплив різноманітні соціальні та культурні ситуації. У багатьох випадках більшість населення певної країни є двомовним (наприклад, широке використання іспанської мови та гуарані у Парагваї, де перша є офіційною мовою, а друга – національною), а часто їх може бути небагато. Основна частина двомовних людей може бути зосереджена у великих містах, або вони можуть проживати по всій країні з осередками у тих сільських місцевостях, де мови контактують. Двомовність може бути результатом довготривалого співіснування (як у випадку багатьох гастербайтерських груп у Європі). Існує необхідність вивчення таких ситуацій на індивідуальному рівні, детально, щоб зробити правильні висновки щодо соціальних передумов і наслідків багатомовності.

Важливою характерною рисою цих ситуацій є їх мінливість. Рідко можна знайти суспільство, де мови є стійкими і збалансованими і де політика уряду виносить на загальне обговорення. Зазвичай мовний баланс змінюється або спонтанно, або через тиск уряду. В деяких країнах рівень двомовності зростає (наприклад, у Швеції з часу Другої світової війни), в інших він зменшується, знижуючись до одномовності у другому і третьому поколіннях іммігрантів (наприклад, у США).

Майже не існує відмінностей між ситуацією, коли одна мова продовжує функціонувати, незважаючи на тиск впливових сусідів (збереження мови), і випадком, коли мова піддається цим впливам і мовці пристосовуються до домінуючої культури (зміщення мови). Інші можливі фактори включають інтенсивне запозичення словника однією з мов або виникнення нового “гібриду” як результат контакту. І, нарешті, як показує історія кельтських мов, контакт може призвести до повного знищення мови (вимирання мови).

Аналізуючи двомовність, необхідно диференціювати багатомасштабні дослідження багатомовних суспільств (“суспільний” білінгвізм) і маломасштабні дослідження тих країн, в яких відбувається взаємодія двомовних мовців (“індивідуальний” білінгвізм). У зв’язку з цим кілька фундаментальних питань потребує свого вирішення, а саме: як правильно ідентифікувати і трактувати поняття “двомовність” і яка її мета у двомовному суспільстві?

Говорячи про двомовну особистість, ми можемо в загальному стверджувати, що це людина, яка розмовляє двома мовами. Проте це визначення далеке від досконалості. Воно не може стосуватися тих, хто нерегулярно спілкується тією чи іншою мовою, або тих, хто взагалі не використовував мову протягом багатьох років (так звані “недіючі” двомовці). Таке визначення також не можна застосовувати у випадку, коли маються на увазі люди, які досягли бездоганих знань іноземної мови, але не спілкуються нею; або коли особистість навчилася читати іншою мовою, проте не вміє говорити або писати нею. У такому трактуванні незрозумілий взаємозв’язок між різними мовами і різними діалектами, стилями чи рівнями однієї й тієї ж самої мови. І, крім цього всього, тут не йдеться мова про рівень знань та вмінь, якого потрібно набути для того, щоб мовець законно був визнаний білінгвістом.

Що стосується останнього, то можна вважати, що людина двомовцем, коли вона володіє іноземною мовою на такому ж рівні, як рідною. Але цей критерій не можна вважати досить сильним. Люди, які досконало знають обидві мови, дійсно існують, але, швидше за все, вони є виключенням, а не правилом. Велика кількість білінгвістів не володіє двома мовами на однаковому рівні: одну мову вони знають краще або віддають перевагу якійсь одній мові у певних ситуаціях.

Найкраща можливість перетворити іноземну мову у засіб спілкування полягає у тому, щоб вона засобом викладання навчальних предметів, тобто перетворити навчання мов на систему двомовної освіти. Двомовну освіту можна трактувати як таку систему освіти, “... коли навчання відбувається двома мовами, з яких одна (частіше за все, але не завжди) – перша мова учнів” [1, 184].

Під двомовним навчанням розуміють таку організацію навчання, коли стає можливим використання більш ніж однієї мови як мови викладання. Друга мова, таким чином, є не лише об’єктом вивчення, але й водночас засобом спілкування, мовою викладання. Найрадикальнішою моделлю двомовного навчання є мономовне навчання другої мови з самого початку навчання в школі. Це модель “early total immersion”, яку застосовують у Канаді з середини 60-х років XX століття англійські жителі при вивченні французької мови як мови меншої частини населення. Ці іммерсійні моделі – моделі занурення у мову – істотно вплинули на шляхи реформ у методиці навчання іноземних мов [2, 66].

У практиці застосування білінгвального навчання виділяють три моделі двомовних програм навчання іноземних мов: програма збагачення, програма переходу та програма збереження мови.

Програма збагачення є більш прийнятною для дітей, які знаходяться на вищому соціальному щаблі, шіж інші. Іноземна мова вивчається ними більш

інтенсивно і ефективно, використовуючись як мова навчання. При мовному зануренні вивчаються основи другої мови, тобто іноземна й рідна мови міняються місцями у шкільних навчальних програмах. Іншим варіантом може бути викладання предметів двома іноземними мовами.

Для двомовного навчання дітей національних меншин застосовується перехідна програма ("traditional bilingual education"), за якою половина предметів викладають основною мовою, а інші – за двомовною чи багатомовною програмою з подальшою інтеграцією учнів в одномовний процес навчання в умовах багатомовної школи. Такі програми мають за мету прилучати дітей національних меншин до мови населення, кількість якого переважає.

Програми збереження мови спрямовані на вивчення культури етнічних іммігрантських меншостей та тих культур, яким загрожує вимирання. Спочатку створюються класи з рідною мовою, в яких друга мова виконує підпорядковану роль, забезпечуючи належний рівень соціалізації мови національних меншин, що перебуває під загрозою.

Двомовне навчання як найбільш ефективна форма навчання іноземних мов належить до типу навчання за програмою збагачення. Тут також існують різні моделі двомовного навчання, які мають одну загальну рису: іноземна мова є не об'єктом вивчення, а засобом отримання знань і, як наслідок, виникає подвійний ефект – одночасно набуваються нові знання і мовленнєві навички. При цьому сфера використання методу простягається від програми-максимум (повне занурення в мову) до послідовного використання іноземної мови як робочої у невеликих групах при навчанні окремих предметів чи якогось одного предмета [2, 67].

Двомовне навчання вже давно стало однією з форм організації навчання у школах Сполучених Штатів Америки, що зумовлено наступними історичними фактами становлення мовної освіти у цій країні. Необхідно зазначити, що у 1642 році Верховним судом Массачусеттса було прийнято закон, який вимагав від певної особи проведення опитування батьків та вчителів щодо того, якою мовою має відбуватись навчання їхніх дітей та учнів. Наприкінці XVII століття через різноманіття мов і релігій серед іммігрантів колоніальний уряд змушений був дозволити відкриття шкіл з різними мовами викладання.

Навчання іноземних мов у США почалось у колоніях вздовж східного узбережжя, де відбувалось ретельне і систематичне вивчення латинської мови. Переселенці з Франції та Німеччини заснували власні приватні школи, де їхні діти вивчали французьку і німецьку мови.

Нові припливи іммігрантів до Сполучених Штатів відбулися у 1830 та 1848 роках, спричинені

революцією в Німеччині та в інших частинах Європи. З огляду на це в 50-х роках XIX століття у багатьох великих містах школи запровадили викладання німецької мови, проте латинська та грецька мови зберегли своє домінуюче значення. Поряд з цим англійська мова почала набувати статусу загальнодержавної, хоча й залишилась іноземною для частини населення.

У другій половині XIX століття зростає цікавість американського населення до вивчення французької мови, оскільки лідери боротьби за незалежність від Англії були франкофілами. Навчання французької мови здійснювалось у приватних школах. Війна за незалежність піднесла французьку мову до статусу найпопулярнішої іноземної мови у приватних школах, розташованих вздовж Атлантичного узбережжя, окрім Флориди. Проте престиж цієї мови впав після розгрому Франції Німеччиною у 1870 – 1871 роках.

У 1883 році у Сполучених Штатах було засновано Асоціацію сучасних мов Америки, але це мало незначний вплив на розвиток навчання іноземних мов у навчальних закладах у першому десятиріччі XX століття.

У XIX столітті найбільш вживаною мовою на сході залишилась французька мова, у Пенсільванії та на середньому заході – німецька, у Флориді, на південному заході і на заході – іспанська. Дві війни у XIX столітті (війна з Мексикою (1848), іспансько-американська війна (1898)) спричинили зростання інтересу до культури Іспанії та вивчення мови цієї країни.

Кінець XIX – початок XX століття характеризуються поселенням італійських іммігрантів у найважливіших американських містах уздовж узбережжя Атлантичного та Тихого океанів, у північних і центральних штатах. Проте італійська мова не стала провідною іноземною мовою, яка б вивчалася у навчальних закладах. Найбільша зацікавленість до вивчення італійської мови була виявлена у 30-х роках, але вона почала спадати після виступу Італії союзницею Німеччини у війні.

Аналіз теоретико-методичних джерел засвідчує, що з 1900 по 1917 роки вивчення іноземних мов у США обмежувалось німецькою і французькою, частково італійською та іспанською мовами. Така ситуація залишалася до Другої світової війни, після якої розпочалося навчання китайської, японської, португальської та російської мов на рівні спеціальних програм.

Вступ Сполучених Штатів до війни проти Німеччини у 1917 році спричинив оголошення викладання німецької мови поза законом законодавствами 22 штатів.

На початку 50-х років XX століття у доповіді ЮНЕСКО вимагалось забезпечити дітей різних країн світу освітою рідною мовою, що посилює увагу до

навчання етнічних та расових меншин у США. Так, у 1974 році Верховний суд Сполучених Штатів зазначив, що діти китайських іммігрантів не отримують достатнього рівня освіти, що спричинено мовним бар'єром. Це стало причиною впровадження в країні двомовного навчання.

Теоретичні аспекти американської двомовної освіти було обґрунтовано наприкінці 60 – 70-х роках. Закон про двомовну освіту був прийнятий у 1968 році. У той час відбувалось відродження теорії культурного плюралізму, яка була запропонована школою Г. Каллена у 1920 році. За цим вченням двомовна освіта виступала одним з елементів культурної революції і її метою було створення двомовної чи багатомовної нації. Теорія двомовної освіти базується на таких принципах: іноземна мова засвоюється краще тоді, коли учні володіють рідною мовою; навчання іноземної мови повинно відбуватись як мінімум шість років у школі; навчальні предмети мають викладатись рідною мовою протягом кількох років, а англійська мова повинна вводиться поступово.

Необхідність функціонування двомовної освіти у США підтверджується наступними фактами. За даними Бюро перепису, в США проживає більше 30 млн. афроамериканців, 4 млн. азіоамериканців, 2 млн. індіанців і 20 млн. латиноамериканців [3, 105]. У зв'язку з неперервним потоком іммігрантів, особливо з країн Латинської Америки, в ряді штатів (Техас, Каліфорнія, Флорида тощо) для більш як половини населення англійська мова не є рідною. В цілому в державі у повсякденному житті використовується більш як 300 різноманітних мов (із них 200 – мови корінних жителів, індіанців), а в американських школах навчання здійснюється приблизно 80 мовами.

На сучасному етапі білінгвічна або бікультурна освіта передбачає використання двох мов у певні моменти навчання і базується на положенні, що мова й культура, яка якою володіє учень, – велика цінність. Ідея про зв'язок вивчення мови з культурою народу знайшла відображення у працях Ш. Швейцера, Е. Сімона, які запропонували конкретну схему навчання, що містить основні відомості про звичай і особливості носіїв мови, яка вивчається.

О.І. Литвинов виділяє наступні спільні завдання двомовної освіти:

- побудова суспільства, компетентного з мовного погляду;
- ліквідація перешкод на шляху до цілковитого опанування англійської;
- досягнення полікультурної писемності вчителів;
- розширення зони вживання двомовних програм із залученням до них учнів з різним рівнем володіння англійською мовою;
- підкреслення політичних та економічних переваг полімовної освіти [5, 125].

Звичайно, двомовна освіта має багато вагомих

переваг над іншими програмами. Перш за все, вона має можливість опосередковано здійснювати вплив на мотивацію учнів навчатися, по-друге, пропагує та розвиває білінгвізм, по-третє, сприяє підвищенню статусу етнічних меншин і збереженню й розвитку вмираючих мов.

Таким чином, двомовна освіта набуває все вагомішого значення у зв'язку з нинішніми та майбутніми змінами у структурі населення. Так, за даними дослідження, проведеного Джиліан Стівенс (Іллінойський університет), загальна кількість американців, що не володіють англійською мовою як рідною, на 2000 рік становила 40 млн. більш нещодавні прогнози засвідчують, що кількість американців з іспанською мовою як першою незабаром зросте від 18 до 20 млн. передбачається збільшення чорношкірої молоді у віці до 18 років на 9 %, а також зростання вдвічі населення інших груп.

Незважаючи на позитивні сторони двомовної освіти, не можна не виділити кілька недоліків її функціонування. Двомовні програми можуть стати причиною скрути й навантаження двомовних вчителів, іноді вони розглядаються як нестабільні і такі, що знижують престиж школи. Також важко забезпечити кожному маленькому етнічному групі (а в одній школі їх може бути 6 – 8) необхідною кількістю підручників та вчителями. Двомовні програми за неправильного застосування можуть призвести до сепаратизму, якщо робитимуть надто великий акцент на національних відмінностях.

Висновки. Отже, вплив ідей двомовного навчання на систему американської освіти очевидний. Американські спеціалісти в галузі білінгвальної освіти достатньо об'єктивно оцінюють як досягнуті результати, так і недоліки, усвідомлюють проблеми, поставлені перед ними, і готові їх вирішувати, рухаючись назустріч вимогам суспільства.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні досвіду двомовної освіти в інших зарубіжних країнах.

1. Сизуан М., Макки У.Ф. *Образование и двуязычие. – М.: Педагогика, 1990. – 268 с.*

2. Гринюк Г.А., Серета Н.А., Спіцин Є.С. *З досвіду білінгвального навчання іноземних мов у країнах Європи / Іноземні мови. – 1998. – № 1. – С. 66 – 70.*

3. Малькова З.А. *Тринадцять лет спустя: американская школа-96 // Педагогика. – 1996. – № 5. – С. 102 – 110.*

4. Гаганова О.К. *Поликультурное образование в США: теоретические основы и содержание // Педагогика. – 2005. – № 1. – С. 86 – 95.*

5. Литвинов О.І. *Двомовний аспект полікультурної освіти у школах США // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 4. – С. 119 – 127.*

Стаття надійшла до редакції 20.02.2014